

Els encenalls

(ALDC, VII, 1669. Els encenalls)

Els *encenalls* són ‘porcions, llenques de fusta, molt primes i caragolades arrancades en ribotejar’. La seva lexicogènesi està en relació amb: 1) ‘encendre’; 2) la forma; 3) ‘tros després, sobrant, retall, esquerdes’.

1) *Encenalls* (s. XV) és un der. de *encendre* (< ĨNCĒNDĒRE ‘encendre; cremar, incendiar’, de CĀNDĒRE ‘cremar, brillar de blancor’, cf. CANDOR ‘blancor esclatant’), des del radical *encen-* amb el suf. *-all* (< -ACULU), indicador d’un caràcter col·lectiu (“llenya per cremar” 16; “per a encendre” 64), com *morrala*, *faramalla*, *xicalla* (cf. el significat ant. “encesa; conjunt de ciris o altres coses enceses”, DCVB); var.: *encenais* 39, 44, 45, 59, amb iodització; *encenallx* 104, 109, 110, amb assimilació de [ʎs] > [ʎʃ]; *cenalls* 62, per deglutinació. L’alg. *bruscalla* 85 sembla una alteració de *buscalla* “tros de branquilló molt molt prim que serveix per cremar” (DCVB) encreuat amb *brusca* ‘llenya prima’, del qual podria ser també un der. amb el suf. *-alla* (Corbera, 2000: 180).

2) La forma ha generat alguns significants a partir de la idea de: a) ‘tira estreta’: *cintes* 93, 99, f. de *cint* ‘cinyell’ (< CĪNCTUS, part. de CĪNGĒRE ‘cenyir’); *ribans* 7, pres del fr. *ruban*, amb pron. deslabialitzada de [ü] > [i]; *llaços* (< llat. cl. LAQUEUS, que era terme de caça); *tafetans* (s. XV), des de ‘cinta de veta’ (< neopersa *tafte* ‘teixit’, transmès a l’època medieval pel cat. i l’it.; Corriente, DECat), amb les var. *estafetans* 33, per aglutinació de l’article; *dafetans* 96, per equivalència acústica [t]- = [d]-; *safetans*, per probable atracció de *sanefa*, també d’origen àrab, amb sibilant palatalitzada en *xafetans* 127; *flocs* (var. mall. assimilada *flots* 77, 78, 80-82, com *pots* ‘pocs’), des de ‘serrells, llaços’ (< llat. FLOCCUS ‘borrall de llana; peluix del drap’); b) ‘retorciment, caragolament’: *caragols*, des de ‘mol·lusc gastròpode’, per les seves espirals (d’origen incert, potser preromà), amb les var. *caragols de fuster* 152, *carogols* 145, per assimilació a la vocal tònica, *cargols* 146, per síncope de la vocal interior (cf. mapa 951); *rissos* 130, 166 (var. *ri[θ]os* 100, 132, 134, 138), metàfora a partir de ‘rinxols, flocs de cabells cargolats en espiral’ (C. Ros, 1770), pres del cast. *rizos* (← it. *riccio*); *reganyols* coneix la mateixa imatge (‘rinxols, rulls’, doc. mall. s. XVI), d’origen incert, segons el DECat, potser der. de *reganyar* (< *REGANNIARE) o bé provinent d’un hipotètic **recargol* encreuat amb *ganya*, *carcanyol*, *garra/garrell*, *torterot*, indicador de ‘coses torçades, retortes’; *viruta* 87, 102, 125, 181 (var. *verutes* 94, per fluctuació de les vocals àtones [e]/[i]), pres del cast. *virutas*, d’origen incert, potser der. de l’oc. *viròutar* ‘enrotllar’, compost de *virar* i *vòutar* ‘fer rodejos’. El caragolament pot haver-se relacionat amb

l’estructura rodona dels encenalls i ser l’origen de *bolilles* (var. palatal *boliges* 8), der. de *bola* (var. de *bolla* per influx de l’oc. *bola*), com probablement el dim. *boliols* 187, si no és atracció de *voliol* ‘insecte que vola’.

3) Pertanyen a la idea de: a) ‘partícules que es desprenen de la fusta en serrar-la o raspar-la’: *serradissos* 106 (*serrai[θ]os* 138); *serraiura* 172; *cepilladissos* 93, der. del cast. *cepillar*, format sobre *cepillo*, que s’hauria comparat “con el pie [*cepo*] del tronco de un árbol” (DECH) (cf. PALDC, VI, mapes 848 i 849); b) ‘partícules molt lleugeres, que l’aire s’emporta’: *voves de la madera* 167, del cèltic *ŪLVA ‘polsim, filagarsa’; c) ‘fragments despresos d’un cos dur quan es trenca’: *esquerdills* 27, der. de *esquerda* (< fràncic *SKERDA), i *entaies* 50, var. ioditzant de *entalles* ‘estelles’, de verbal de *entallar*, compost de *en-* i *tallar* (< TALEARE), mentre que *retalls* 10, 12, 15 (var. palatalitzada *retallx* 119), parteix del sentit de ‘tros sobrant de tela’, de verbal de *retallar* on és present *tallar* com a nucli.

Tractem a part el cas de *burballes/borumballes*. Sembla que el mot originari seria *burbaies*, a partir d’un anterior **borubaia*/**boruballa*, procedent, segons proposta de Moll, del llat. BURBALIA ‘tripès, budellam’, que hauria assimilat semànticament els flocs als budells primis i al seu caràcter col·lectiu (cf. oc. *borbalha* ‘fanguissar’), doc. en Figuera, 1840 (“*Burbâya*. Aquella espècie de flòc que fà se plâna plenetiânt. [cast.] Acepilladura ô viruta”) i estès en mall. a “fidêus a mòdo de veta” (ibidem); en val. el mot s’ha alterat en *b[o]r[u]mballes*/*b[o]r[o]mballes* 183 (*furumballes* 164) i *b[u]rumballes*; *b[a]rumballes* 148/*b[a]rumballs* 150, *b[a]rambolles* 188, per centralització de [o] o [u] (cf. Veny, 1999 c); *bromballes* 155, 177, 186/*brumballes* 153, 159, 188, per síncope vocàlica; *b[o]rrumballes* 174, 185, 190/*b[u]rrumballes* 165, 167, 176, amb augment de vibracions (ja doc. al s. XV, DCVB), com *r[o]mballes* 170; sembla que en l’addició de la nasal i l’oscil·lació de bategant/vibrant ha de tenir un paper l’efecte onomatopèic imitador del soroll que fa el ribot en passar per la fusta (cf. semblantment *barromba* ‘esquella grossa’, *barrumbada* ‘pluja forta’). Per a les var. val., veg. Martines, 2000: 76-77.

El mot amb més tradició és *encenalls*, que avui coneix una extensió reduïda, a costa d’altres mots formats generalment per metàfora. *Bolilles* ocupa l’àrea ross.; *flocs*, la del cat. central; *tafetans*, el cat. nord-occ.; *caragols*, el tort.; *borumballes*, el val., i el seu possible cognat *burbaies*, el mall. i men.

Són mots normatius *encenalls*, *flocs*, *cargols de fuster* (canviat en *caragols de fuster* en el DIEC₁, 1995), des del DG₁, 1932; *tafetans*, *borumballa*, *burballa*, des del DIEC₁, 1995.